

ZDRAVÁ ŠKOLA ZORNÝM ÚHLEM STUDENTŮ PEDAGOGICKÉ FAKULTY MU

Rudolf KOHOUTEK

Souhrn: *Studenti prvního ročníku Pedagogické fakulty MU byli v dubnu 2007 požádáni, aby na základě kvalitativně-kvantitativní posuzovací škály vyjádřili svůj názor na klady a zápory základní školy, které považovali za důležité ve vztahu k jejich zdraví (tělesné, duševní a sociální pohodě), a to na základě vlastní zkušenosti ze základní školy.*

Výzkumu se zúčastnilo 115 náhodně vybraných studentů a studentek (107 žen a 8 mužů) prvního ročníku Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Nejvíce uvedených názorů studentů (ať již kladných nebo záporných z hlediska možného ovlivnění jejich zdraví) se týkalo prostředí školy (věcného, tj. materiálně-technického, sociálního a organizačního). Řada názorů se týkala způsobu vyučování a minimum názorů tzv. otevřeného partnerství (např. aktivní spoluúčasti školy na životě obce).

Některé klady a zápory uvedené studenty znamenají obohacení dosud uváděných kritérií WHO a EU pro hodnocení Školy podporující zdraví.

Klíčová slova: *zdravá škola, metody poznávání školy, zápory a klady prostředí školy, vyučování ve škole, otevřené partnerství, kritéria hodnocení školy*

Pojem „zdravá škola“

Máme na mysli *Školu podporující zdraví* = ŠPZ (spojení *Zdravá škola* je v našem příspěvku užíváno jako zkrácený název). Program těchto škol znamenal po roce 1989 pro české školy a evropské školy ucelenou programovou vizi postupné změny hlavního proudu edukace, školy a pedagogiky z hlediska nových perspektiv společenského vývoje.

Světová zdravotnická organizace (WHO) přijala program *Zdraví pro všechny* ve 21. století. Jedná se o komplexní strategii jak dosáhnout v prvních dvou desetiletích 21. století podstatného zlepšení zdraví v evropských státech.

Klíčovým principem programu *Škol podporujících zdraví* je podpora *holisticky pojatého zdraví* v prostředí a veškeré edukativní činnosti školy.

Holistická (interakční) filozofie zdraví se týká interakce mezi všemi složkami zdraví jednotlivce, interakce mezi zdravím jedince a komunity a interakce mezi zdravím jedince a světa, společnosti a přírody.

Vše, co se ve škole dělá *záměrně* (vyučované kurikulum, kultura či étos školy) a také vše, co se ve škole děje *živelně*, funkcionálně (skryté kurikulum, kultura či étos školy), se pedagogové *Školy podporující zdraví* snaží ovlivňovat tak, aby důsledky záměrného i živelného působení měly pozitivní (protektivní, zdraví podporující) dopad, nikoliv dopad negativní (rizikový, ohrožující zdraví).

Za jeden z hlavních cílů škol podporujících zdraví je přitom považováno *pozitivní sociální klima*.

Program Škola podporující zdraví byl v roce 1986 vytvořen a zahájen ve Skotsku, v roce 1989 byl převzat WHO pro evropské země, v roce 1991 nabídnut zemím Střední Evropy a v roce 1992 přijat a zahájen v České republice. Garantem v České republice je tč. Státní zdravotnický ústav (SZÚ) a partnerem v České republice je Národní síť Zdravých měst. (NSZM). Garantem v Evropě je WHO, CEU (Central European University) a CE (Council of Europe – Rada Evropy). Národním koordinátorem projektu Škola podporující zdraví je v České republice M. Havlínová.

Program má v plánu splnit tři etapy podpory zdraví na školách:

první - *pilotní* etapa již proběhla v letech 1992 – 1999. Výzkum potvrdil základní předpoklad, že sociální klima je ve „školách podporujících zdraví“ statisticky významně příznivější než ve školách kontrolních.

V současné době probíhá etapa druhá - *strategická* (2000–2007), po níž bude následovat etapa třetí, *integrační* (2008–2015).

Základním *cílem* tohoto programu je dosáhnout toho, aby respekt ke zdraví a schopnost a dovednost chovat se odpovědně ke zdraví svému i ke zdraví druhých osob patřily mezi celoživotní priority člověka již od školního věku.

Základními *integrujícími principy* činnosti školy podporující zdraví jsou respekt k přirozeným potřebám jednotlivce a rozvíjení komunikace a spolupráce (kooperace).

V našem příspěvku se budeme zabývat přednostně třemi základními *pilíři* Školy podporující zdraví.

První pilíř je pohoda *prostředí* (věcného, sociálního a organizačního), druhý pilíř je *zdravé učení* (přesněji řečeno zdravé vyučování) a třetí pilíř je tzv. *otevřené partnerství*.

Vlastní průzkum

V roce 2007 jsme požádali 115 náhodně vybraných studentů a studentek – 107 (tj. 93 %) žen a 8 (tj. 7 %) mužů prvního ročníku Pedagogické fakulty MU, aby vyjádřili

svůj názor na všechny školy, které dosud absolvovali (mateřské, základní, střední), a to z hlediska kladů, i záporů možného dopadu na jejich zdraví definovaného jako tělesná, duševní a sociální pohoda, nejen nepřítomnost nemoci. Získané písemné odpovědi jsme si v některých případech doplňovali metodou rozhovoru..

V tomto příspěvku informujeme o kladech i záporech, tedy o pohodě i nepohodě, kterou studenti prožívali na základní škole.

O mateřské a střední škole budeme referovat později. Ve vztahu k mateřské škole se jenom zmíníme o očekávaném zjištění, že pohoda dětí chodících do mateřské školy je velmi závislá na osobnosti učitelky mateřské školy. Překvapivé bylo zjištění, že většina respondentů navštěvujících mateřskou školu vnímala negativně, až traumaticky povinný klid, polední spánek v mateřské škole a nucené dojívání všech jídel, tj. i těch, ke kterým měli nepřekonatelný odpor (např. dopíjení mléčných nápojů i se škraloupem).

Kvalitativní a kvantitativní výsledky

Pokud jde o prostředí, má tento první základní pilíř tři součásti: prostředí věcné, sociální a organizační. Popíšeme nejdříve **věcné prostředí**. Mezi dosavadní oficiální kritéria kvalitativního posuzování Školy podporující zdraví patří:

Hygienická nezávadnost

Bezpečí ve věcném slova smyslu

Funkčnost a účelnost

Podnětnost (motivace k činnostem v daném prostředí)

Estetičnost a zabydlenost

Dostupnost všech prostor školy k pohybu a užívání

Nabídka osobního prostoru (trochu místa pro vlastní věci)

Některé klady, pohodu na svých školách z hlediska *věcného prostředí* našlo 62 % (71) zkoumaných studentek a studentů (uvedlo 145 kladů), 38 % (44) studentek a studentů klady v tomto směru nevedlo žádné.

Za klady věcného prostředí byly označeny:

- prostorné vnitřní uspořádání školy (28 kladů, které uvedlo 24 % studentek a studentů);
- dobře vybavené třídy (20 kladů, které uvedlo 17 % studentek a studentů);
- dobré pomůcky (19 kladů, které uvedlo 16 % studentek a studentů);
- výzdoba interiéru (17 kladů, které uvedlo 15 % studentek a studentů);
- čistota interiéru (15 kladů, které uvedlo, 13 % studentek a studentů);
- sportovní areály (13 kladů, které uvedlo 11 % studentů a studentek);
- velké a dobře zařízené tělocvičny (10 kladů, které uvedlo 9 % studentek a studentů);
- hřiště a bazény (9 kladů, které uvedlo 8 % studentek a studentů);

- dále prostorné a dobře vedené jídelny a hygienické toalety (8 kladů, které uvedlo 7 % studentek a studentů);
- a konečně i vnější stav a vzhled budovy (6 kladů, které uvedlo 5 % studentek a studentů).

60 % (68) zkoumaných studentek a studentů uvedlo 121 záporů a závad ve věcném prostředí základních škol:

- příliš malé třídy (31 záporů uvedlo 26 % studentek a studentů);
- nedostatečně vybavené třídy (29 záporů uvedlo 25 % studentek a studentů);
- nevyhovující tělocvičny velikostí i vybavením (21 záporů uvedlo 18 % studentek a studentů);
- společné šatny (12 záporů uvedlo 10 % studentek a studentů);
- malé šatny hochů a dívek (11 záporů uvedlo 9 % studentek a studentů);
- nedostatek počítačů (9 záporů uvedlo 8 % studentek a studentů);
- nedostatek didaktických pomůcek (8 záporů uvedlo 7 % studentek a studentů).

40 % (47) studentek a studentů neuvedlo žádné věcné závady.

Studenti navíc doplnili původní kritéria věcného prostředí o tato další kvalitativní kritéria:

- *adekvátní vybavení školy internetem a kopírovacími zařízeními;*
- *automaty s nápoji a mléčnými výrobky v areálu škol;*
- *výstavy výtvorů žáků;*
- *dostatečně prostorné osobní schránky na soukromé věci studentů.*

Pokud jde o pohodu a nepohodu **sociálního prostředí**, patří mezi oficiální kritéria tato hlediska:

Rozvíjení humanistických postojů jako součást vzdělávání a osobního rozvoje učitelů i dětí

- Úcta, důvěra a snášenlivost**
- Uznání, účast, empatie**
- Otevřenost a vstřícnost**
- Vůle ke spolupráci a pomoci**

80 % (92) studentek a studentů Pedagogické fakulty se vyjádřili ke kladům základní školy v oblasti sociálního prostředí (151 připomínkami). Pouze 20 % (23) studentek a studentů se nevyjádřilo.

Uváděným klady bylo:

- pozitivní posouzení vlastností osobnosti učitelů (61 kladů, které uvedlo 53 % studentek a studentů);

- pozitivní komunikační styl pedagogů (42 kladů, které uvedlo 36 % studentek a studentů);
- ocenění přátelských a kamarádských vztahů mezi spolužáky (39 kladů uvedlo 34 % studentek a studentů);
- možnost vyslovit svůj vlastní osobní názor ve třídě(9 kladů uvedlo 8 % studentek a studentů).

36 % (41) studentek a studentů Pedagogické fakulty MU si na nepohodu v oblasti sociálního prostředí základní školy nestěžovalo, avšak 64 % (74) studentek a studentů uvedlo v 88 případech nepohodu na základní škole Uváděli:

- nepřijemnou komunikaci s učiteli a ostatními zaměstnanci školy, např. se školníkem, uklízečkami a kuchařkami (45 záporů uvedlo 39 % studentek a studentů);
- zaujatost, nadržování, ironizování, povýšenost až šikanu (22 záporů uvedlo 19 % studentek a studentů);
- nervozitu (11 záporů uvedlo 10 % studentek a studentů);
- křik (10 záporů uvedlo 9 % studentek a studentů).

Hlediska posuzování sociálního prostředí studenti navrhli rozšířit o tyto další kritériální údaje:

- rozvíjení pozitivního a kooperativního stylu komunikace mezi žáky a pedagogy;
- možnosti obrany proti nespravedlivostem (např. ze strany vedení školy);
- anonymní schránka na oznamování nedostatků školy;
- úsilí o pozitivní klima třídy a školy.

Pokud jde o pohodu a nepohodu *organizačního prostředí*, patří mezi oficiální kritéria:

Režim dne respektující biorytmy

Režim dne respektující fyziologické potřeby, duševní pohodu

Režim dne respektující nutnost volného času

Zdravá výživa

Pohybová aktivita – holisticky pojatá tělesná výchova

77 % (88) studentek a studentů Pedagogické fakulty MU se zmiňuje o pohodových a kladných organizačních aspektech (uvedli 180 vyjádření, a to svým pozitivním vztahem):

- ke školním aktivitám (64 kladů uvedlo 57 % studentek a studentů);
- k mimoškolním kulturním a sportovním aktivitám (43 kladů uvedlo 37 % studentek a studentů);
- k výletům a zájezdům v tuzemsku i do zahraničí (32 kladů uvedlo 28 % studentek a studentů);

- k organizaci zájmových kroužků a kurzů (25 kladů uvedlo 22 % studentek a studentů);
- ke stravování ve škole (16 kladů uvedlo 14 % studentek a studentů).

23 % (27) studentek a studentů o kladech nehovořilo.

40 % (46) studentek a studentů Pedagogické fakulty si nestěžovalo na organizační prostředí školy, avšak 60 % (69) studentek a studentů uvedlo 75 stížností, a to:

- na školní stravování (31 záporů uvedlo 27 % studentek a studentů);
- stále stejné hry v tělocviku (15 záporů uvedlo 13 % studentek a studentů);
- mnoho domácích úkolů (12 záporů uvedlo 10 % studentek a studentů);
- časté odpadávání vyučování (9 záporů uvedlo 8 % studentek a studentů);
- nerespektování stanovené délky výuky a přestávek (8 záporů uvedlo 7 % studentek a studentů).

Kriteria posuzování zdravé školy navrhli studenti a studenti rozšířit o:

- *respektování stanovené délky výuky;*
- *respektování stanovené délky přestávek;*
- *stravování i příprava jídel přímo ve škole;*
- *možnost kdykoliv si připravit teplý nápoj (varné konvice k dispozici žákům);*
- *péče o pitný režim žáků;*
- *možnosti sportovních aktivit v areálu školy;*
- *organizování pravidelných školních výletů, exkurzí a návštěv kulturních podniků.*

Druhý základní pilíř Školy podporující zdraví je tzv. **zdravé učení**, resp. *zdravé vyučování*. Má čtyři oficiální součásti:

Smysluplnost výuky

Možnost výběru a přiměřenost výuky

Spoluúčast a spolupráce ve výuce

Motivující hodnocení žáka

36 % (41) studentů nemělo žádné stížnosti v oblasti zdravého učení.

64 % (74) studentek a studentů si stěžovalo (uvedli 112 závad), a to na:

- velmi slabou výuku cizích jazyků, zejména angličtiny (37 záporů uvedlo 32 % studentek a studentů);
- nedostatečnou smysluplnost a praktickou využitelnost výuky (28 záporů uvedlo 24 % studentek a studentů);
- nudný, nezajímavý a nemotivující způsob výuky (11 záporů uvedlo 9 % studentek a studentů);

- malou spoluúčasť a spoluprácu ve výuce (9 záporů uvedlo 8 % studentek a studentů);
- dominantu v memorování vyučované látky (5 záporů uvedlo 4 % studentek a studentů).

Všimneme si podrobněji postupně každé z oficiálních čtyř součástí zdravého učení:

Smysluplnost vyučování

Autentické učení
Přiblížení školy skutečnému životu
Prožitkové učení-přímá zkušenost
Navazující tematické celky
Využití zdrojů v blízkosti školy

Studenti Pedagogické fakulty MU navrhli tento bod rozšířit:

- *spolupráce s odbornými poradenskými zařízeními (zejména pedagogicko-psychologickými a speciálně pedagogickými).*

Možnost výběru, přiměřenost výuky

Právo individuálního či skupinového výběru určité obsahové části učiva.
Volitelné a nepovinné předměty.
Možnost výběru způsobu učení.
Přiměřenost vzhledem k věku a individuálním možnostem.
Rychleji postupující žáci.
Žáci se speciálními potřebami a výukovými problémy.
Proporcionálnosť rozumové, citové a sociální složky.

Studenti Pedagogické fakulty navrhli tento bod rozšířit:

- rozvoj tvořivosti, a to primárně subjektivní tvořivosti, ale i tvořivosti objektivní;
- biodromální vzdělávání pedagogů;
- požadování adekvátní kvantity samostudia po žácích.

Spoluúčasť a spolupráce

Duch demokracie a přátelství
Jasná pravidla soužití v písemné podobě
Existence volených orgánů – spoluúčasť na dění školy
Participační styl řízení – spolupráce učitelů na řízení školy
Otevřenost školy vůči partnerům (rodiče, obec, sponzoři)
Komunikace jako předpoklad spolupráce

Spolupráce ve výuce – kooperativní učení

Studenti Pedagogické fakulty navrhli tento bod rozšířit:

- *spolupráce školy s dalšími organizacemi (např. BESIP);*
- *spolupráce školy s rodiči (viz též otevřené partnerství).*

Motivující hodnocení

Nepodmíněné uznání – vzájemná úcta

Hodnocení formou poskytování věcné zpětné vazby (především v průběhu výuky).

Slovní hodnocení.

Studenti Pedagogické fakulty navrhli tento bod rozšířit o:

- hodnocení beroucí v úvahu individuální potencialitu (subjekt možný) žáka;
- slovní hodnocení bez ironie, vulgarismů a verbální agresivity;
- systematické rozvíjení adekvátního sebevědomí a autoregulace žáka;
- úsilí o komplexní osobnostní rozvoj žáků.

Třetí základní pilíř Školy podporující zdraví tvoří **otevřené partnerství**, které má dvě součásti:

- Škola jako demokratické společenství.
- Škola jako kulturní a vzdělávací středisko obce.

K této oblasti se formou 29 stížností vyjadřovalo pouze 17 % (19) studentek a studentů, celých 83 % (96) se touto problematikou z hlediska záporů nezabývalo.

Stížnosti se týkaly:

- nedostatečných kontaktů a výměnných akcí se zahraničními družebními školami (11 záporů uvedlo 10 % studentů);
- nedostatečných a výměnných akcí se zahraničními i tuzemskými družebními školami (8 záporů uvedlo 7 % studentek studentů);
- upřednostňování žáků těch rodičů, kteří měli funkce, např. v zastupitelstvu (5 záporů uvedlo 4 % studentek a studentů);
- tvoření nedemokratických skupinek ve třídách a jejich malé kooperace (2 stížnosti uvedlo 2 % studentek a studentů);
- malé spolupráce školy s místními orgány a institucemi (2 zápory uvedlo 2 % studentek a studentů);
- neexistence Klubu rodičů (2 zápory uvedla 2 % studentek a studentů).

Škola jako demokratické společenství

Demokratická komunita Chování respektující jednotlivce Participace Spolupráce v týmu

Zde studenti navrhli doplnění – požadavek zajistit, aby:

- *ve škole byl Klub rodičů;*
- *rodiče měli možnost návštěvy ve vyučování ;*
- *byl umožněn vliv rodičů na stravování ve škole;*
- *se rozšířily možnosti studia v zahraničí;*
- *jednotlivé třídy a školy měly i žákovskou samosprávu (žákovskou radu, parlament);*
- *ve škole byla schránka důvěry pro žáky;*
- *se vydával školní časopis (alespoň formou nástěnky).*

Škola jako kulturní a vzdělávací středisko obce

Zde studenti doporučili doplnit hodnocení, jak škola:

- je zapojena do dění obce, města, okresu i kraje;
- spolupracuje s knihovnami;
- spolupracuje se sportovními organizacemi;
- pořádá plesy a jiné kulturní akce;
- spolupracuje s mateřskými školami;
- spolupracuje se školami v síti škol podporujících zdraví.

Obdobné názory byly získány i na klady a zápory střední školy. Pouze názory na klady a zápory vysoké školy vyžadují zvláštní pojednání.

Závěry a shrnutí

Z psychologicky koncipovaného průzkumu 115 posluchaček a posluchačů pedagogické fakulty (107 žen a 8 mužů) vyplynulo, že nejvíce názorů (ať již kladných nebo záporných z hlediska možného ovlivnění jejich zdraví) se týkalo *prostředí školy* (věcného, sociálního a organizačního). Značné množství kladných ohodnocení i stížností se týkalo *způsobu vyučování* a minimum kladných i záporných názorů se vztahovalo k tzv. *otevřeného partnerství* (např. aktivní spoluúčasti školy na životě obce).

Některé studentské návrhy nových kritérií na posuzování škol znamenají odborné obohacení dosud uváděných kritérií WHO a EU pro hodnocení Školy podporující zdraví.

Dotazníkové a hlavně rozhovorové zjišťování osobních zkušeností a názorů žáků a začek, studentů a studentek na klady a zápory, které pozorovali a prožívali v daném

typu školy (mateřské, základní, střední i vysoké) považujeme za velmi důležité jak z hlediska adekvátního zdokonalování dané školy, tak i z hlediska podnětů pro průběžné podporování zdraví žáků, tzn. jejich somatické, psychické i sociální pohody.

Literatura

- BAČOVÁ, V. *Súčasný smery v psychologii*. Prešov: FF, 2000.
- HARRÉ, R. SECORD, P.F. *The Explanation of Social Behavior*. Oxford: Basil Blackwell, 1972.
- HAVLÍNOVÁ, M. a kol. *Program podpory zdraví ve škole*. Praha: Portál, 1988.
- HAVLÍNOVÁ, M. a kol. *Kurikulum podpory zdraví v mateřské škole*. Praha: Portál, 2006.
- HOLČÍK, J.; KOUPILOVÁ, I. Sociální determinanty zdraví. Základní fakta a doporučení pro praxi v kontextu programu Zdravá města. *Časopis lékařů českých* 140, 2001, 1, s. 3–7.
- CHRÁSTKA, M. et al. *Klima současné české školy*. Olomouc: Konvoj s.r.o., 2003
- KRÁTOŠKA, J.- ZIEGLEROVÁ, H. *Zdravá škola*. Olomouc: Vydavatelství univerzity Palackého, 1998.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001.
- MÍČEK, L. *Sebevýchova a duševní zdraví*. Praha: SPN, 1988.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002.
- ŘEHULKA, E. (ed.) *Učitelé a zdraví*. Brno, 2001.
- SVOBODOVÁ, J. *Zdravá škola včera a dnes*. Brno: Paido, 1998.
- WASSERBAUER, S. a kol. *Výchova ke zdraví pro vyšší zdravotnické školy a střední školy*. Praha: SZÚ, 1999.

HEALTH PROMOTING SCHOOLS AS SEEN FROM A UNIVERSITY STUDENT'S PERSPECTIVE

Abstract: In April 2007, a number of first-year students at the Faculty of Education in Brno were asked to share their views of the positive and negative aspects of schools, with regard to physical and mental health factors and social conditions. Their opinions were based on their own experience with the school environment.

The study used a combination of quantitative and qualitative methods and included 115 students (107 women and 8 men) chosen at random from the body of first-year students at the Faculty of Education MU in Brno. Most of the opinions elicited – whether positive or negative in relation to a possible impact on the students' health – focused on the school environment (that is, the equipment, facilities, organization and social environment). A number of opinions dealt with teaching methods, but very few respondents mentioned the issue of open partnership (for example, the school's active participation in the life of the local community). Some of the positive and negative points mentioned provide a valuable contribution to the current WHO and EU standards regarding the Health Promoting Schools Programme assessment criteria.

Key words: healthy school, Health Promoting Schools Programme, research methods, positive and negative aspects of school environment, learning/teaching, open partnership, evaluation criteria